

Do leta 1543, ko je Kopernik objavil svoj heliocentrični model Osončja, smo Slovenci imeli vsaj že štiri astronome, ki so se uveljavili v evropskem astronomskem prostoru. To so bili Hermannus de Carinthia (Herman Koroški, 12. stol.), sholastik, prevajalec arabskih in grških astronomskih del v latinščino; Johannes Lezicius (Janez Lezič, 13. stol.), znan ljubljanski opazovalec zvezd; Bernard Perger (1440–1502) iz Svete Ane v Slovenskih Goricah, profesor latinščine in matematike (z astronomijo) na dunajski univerzi in četrti – Andrej Perlah (1490–1551), o katerem bomo tu spregovorili nekaj besed.

Bil je matematik, astronom, zdravnik, profesor na artistični in medicinski fakulteti dunajske univerze, njen rektor in priznani humanist dunajske univerzitetne šole.

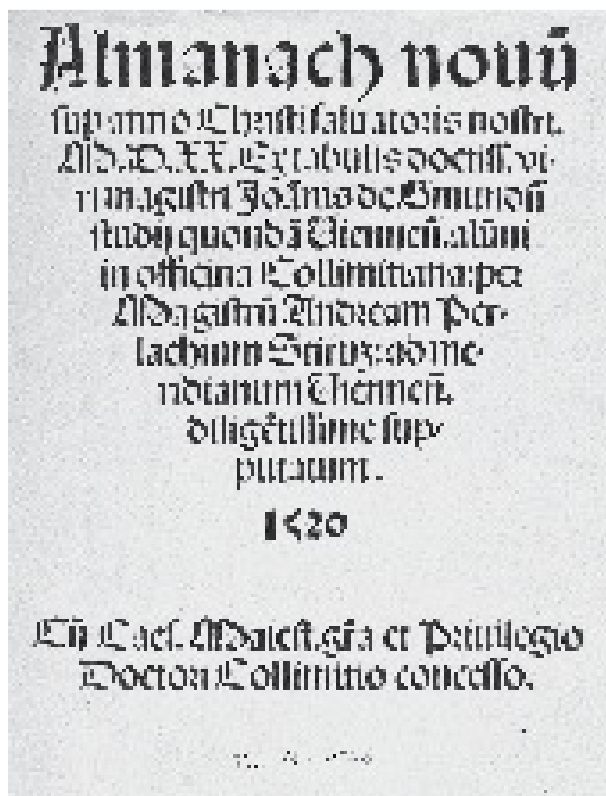
ANDREJ PERLAH,

**naš prvi pomembnejši astronom, ki nam je zapustil
tiskana dela.**

V Perlahovem času je bil še vedno v veljavi Ptolemajev geocentrični sistem z Zemljo v središču vesolja. Po tem sistemu so astronomi lahko spremljali gibanje Sonca, Lune in planetov, napovedovali Sončeve in Lunine mrke ter določali lego - zemljepisno dolžino in širino - krajev na Zemlji. Za takšno uporabo astronomije sta poskrbela astronomi Georg Purbach (1423–1461) in njegov učenec Johann Mueller-Regiomontanus (1436–1476), profesorja na dunajski univerzi. V latinščino sta prevedla in priredila Ptolemajevo knjigo *Almagest*, izpopolnila kotomerne inštrumente, izdelala računske metode in tako opremljena opravila številna opazovanja Lune, Sonca, planetov in mrkov. Iz opazovanj sta ugotovila, da imajo stare astronomske tabele napako več kotnih stopinj. To v praksi pomeni, da v določenem trenutku leži planet Mars za 'nekaj Lun' stran od njegove resnične lege ali pa, da kak mrk nastopi kakšne pol ure ali uro kasneje, kot je bil napovedan. Na podlagi opazovanj sta vnesla popravke in izdala nove, natančne tabele, v katerih so bile preračunane vsakodnevne lege vesoljskih teles. Te astronomske tabele sta imenovala efemeride. Izšle so v Nuernbergu leta 1474 kot prve tiskane astronomske tabele. V njih so bile izračunane dnevne lege Sonca, Lune in planetov za obdobje od 1475 do 1506 in spisek mrkov za čas od 1475 do 1530 (menda sta jih uporabljala Kolumb in Vasco da Gama).

Purbach in Regiomontanus sta s svojim delom vplivala na dunajsko matematično-astronomsko šolo in tako posredno tudi na Perlaha, ki je prav tako izdajal take efemeride, sprva še pod vodstvom svojih učiteljev,

pozneje pa vse bolj samostojno z vedno boljšimi prikazi astronomskih podatkov.

Naslovnica Perlahovega *Novega almanaha* za leto 1520 (izšel 1519).

Andrej Perlah je bil rojen 17. 11. 1490 v Svečini pri Mariboru. Leta 1511 se je vpisal na artistično (filozofsko) fakulteto dunajske univerze in po štirih letih postal magister matematike, kmalu nato pa je dosegel še doktorat. Pozneje je končal tudi medicinsko fakulteto in opravil doktorat iz medicine. Bil je profesor matematike z astronomijo na artistični fakulteti in ustrejni profesor na medicinski. Enkrat je bil dekan artistične fakultete, štirikrat medicinske, leta 1549 pa celo rektor dunajske univerze. Umrl je 11. 6. 1551 na Dunaju.

Z astronomijo se je ukvarjal že kot študent. Prirejal je dela starejših avtorjev. Komaj leto dni po diplomi (1516), ko je dosegel artistično licenco in začel predavati matematiko in astronomijo, je že objavil prve astronomske efemeride: *Novi almanah za leto 1518* in pozneje še za leti 1519 in 1520. V njih se kaže vpliv njegovih učiteljev in predhodnikov.

Efemeride za leto 1529 so že samostojno delo. Podaja originalne tabele, kjer najdemo podatke o medsebojni legi planetov in legi planetov glede na svetlejšje zvezde. Nato je izdal *Efemeride za leto 1531*, ki vsebujejo še Prognosticon. Verjetno je na novo priredil tudi Purbachove tabele mrkov. Leta 1551 pa so izšli znameniti *Komentarji Perlahovih efemerid*, njegovo zadnje veliko delo. Vse Perlahove knjige so napisane v latinščini in so izšle na Dunaju.

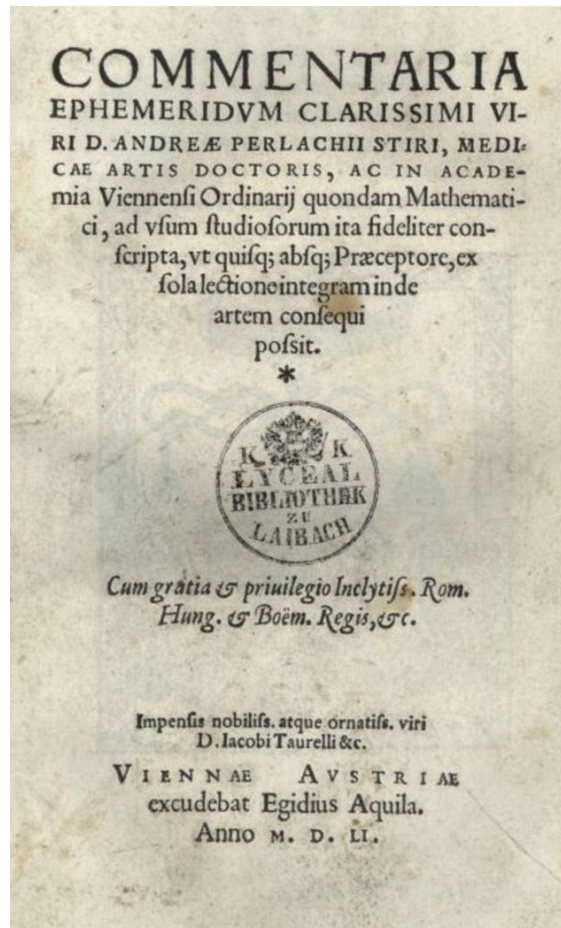

Spominska plošča, posvečena spominu A. Perlaha, vzdana v steno cerkve svetega Andreja v Svečini.

Perlach je izdelal tudi nekaj kotomernih astronomskih inštrumentov, med njimi astrolab in trikveter. Z njimi je opazoval planet Merkur, kar je tedaj uspelo le maloštevilnim astronomom.

Perlach je bistvu obnavljal, prirejal in razširjal učbenike svojih učiteljev in izdajal efemeride, almanahe in letopise z astronomsko, astrološko in medicinsko vsebino. Po tedanjih običajih je efemeridam dodajal poglavje prognostica – prerokovanja (ugodne in neugodne napovedi iz medsebojnih leg vesoljskih teles), dolgoročne napovedi vremena in letine, napovedi in svarila pred vojnama, potresi in boleznimi, napotki za premagovanje najrazličnejših človeških tegob. Zaradi uporabnih podatkov, koristnih navodil in napovedi so bile te knjižice med ljudmi priljubljene in so šle dobro v denar.

Čeprav še ni bil prepojen z idejo heliocentrizma, lahko vseeno rečemo, da nam je zapustil obsežna in vsebinsko bogata astronomska dela tako, da ga imamo za našega najpomembnejšega zgodnjega astronoma, pravzaprav za začetnika slovenske astronomije.

Naslovnica zadnje Perlahove knjige *Commentaria ephemeridum ...* (*Komentarji Perlahovih efemerid...*). En izvod te knjige hrani tudi NUK.

Literatura:

- P. Simoniti, *Sloveniae scriptores latini recentioris aetatis. Opera scriptorum latinorum Sloveniae*, Ljubljana – Zagreb 1972.
V. Murko, *Astronomi*, Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 2, Ljubljana 1974.
M. Prosen, *Perlah kot astronom*, Časopis za zgodovino in narodopisje 62 – Nova vrsta, 2. zvezek (posvečeno A. Perlachu), 251, Obzorje, Maribor 1991.

Ilustriral Edo Podreka, 2002

Kranj, 27. 2. 2016

Marijan Prosen